

Закон Республики Беларусь от 23.07.2008 N 420-З "Аб Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі"

Текст документа приведен по состоянию октябрь 2009 г.

Страница 1

Зарегистрировано в НРПА РБ 25 июля 2008 г. N 2/1517

Прыняты Палатай прадстаўнікоў 24 чэрвеня 2008 года

Адобраны Саветам Рэспублікі 28 чэрвеня 2008 года

Артыкул 1. Зацвердзіць Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі (прыкладаюцца).

Артыкул 2. Дзяржаўныя органы, іншыя арганізацыі, грамадзяне Рэспублікі Беларусь, а таксама замежныя грамадзяне і асобы без грамадзянства, якія пастаянна ці часова пражываюць або часова знаходзяцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, павінны кіравацца Правіламі беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, зацверджанымі гэтым Законам, ва ўсіх сферах і выпадках выкарыстання пісьмовай беларускай мовы.

Артыкул 3. Савету Міністраў Рэспублікі Беларусь да 1 верасня 2010 года:

забяспечыць прывядзенне актаў заканадаўства ў адпаведнасць з гэтым Законам;

прыняць іншыя меры, неабходныя для рэалізацыі палажэнняў гэтага Закона.

Артыкул 4. Гэты Закон уступае ў сілу з 1 верасня 2010 года, за выключэннем гэтага артыкула і артыкула 3, якія ўступаюць у сілу з дня афіцыйнага апублікавання гэтага Закона.

ЗАЦВЕРДЖАНА
Закон
Рэспублікі Беларусь
23.07.2008 N 420-З

ПРАВИЛЫ БЕЛАРУСКАЙ АРФАГРАФІІ І ПУНКТУАЦЫІ

Раздзел I

АРФАГРАФІЯ

Глава 1

ПРАВАПІС ГАЛОСНЫХ

§ <*> 1. Галосныя літары

<*> У гэтых Правілах параграфы (§) з'яўляюцца асноўнымі структурнымі элементамі, абазначаюцца арабскімі лічбамі з кропкай і маюць скразную нумарацыю. Параграфы аб'ядноўваюцца ў главы і падзяляюцца на пункты або абзацы (у выпадку, калі параграф складаецца з аднаго пункта).

1. У беларускім алфавіце 10 галосных літар: а, о, у, ы, э, е, ё, і, ю, я.
2. Літары а, о, э, у пішуцца ў пачатку слова і пасля цвёрдых зычных для абазначэння адпаведных галосных гукаў. Літара і пішацца ў пачатку слова, пасля зычных пішацца ы

або і ў залежнасці ад цвёрдасці або мяккасці зычных. Літары е, ё, ю, я ў пачатку слова, у сярэдзіне слова пасля галосных, ў (у нескладовага), раздзяляльнага мяккага знака і апострафа абазначаюць на пісьме спалучэнне зычнага гука [й] з галоснымі [э], [о], [у], [а]: елка - [йэ]лка, юны - [йу]ны, яма - [йа]ма, паехаў - па[йэ]хаў, паёк - па[йо]к, саюз - са[йу]з; здароўе - здароў[йэ]; льеш - ль[йэ]ш; аб'езд - аб[йэ]зд, б'ю - б[йу], сям'я - сям[йа].

3. Літары я, ё, е, ю, і пасля зычных абазначаюць мяккасць зычных і адпаведныя галосныя гукі [а], [о], [э], [у], [і]: сяду - [с'а]ду, вязу - [в'а]зу, мёд - [м'о]д, лета - [л'э]та, люты - [л'у]ты, ліст - [л'і]ст.

4. Кропкі над літарай ё абавязковыя. Кнопка над літарай і малой абавязковая. Над літарай І вялікай у друкаваных тэкстах кнопка не ставіцца, а ў рукапісных тэкстах кнопка абавязковая.

§ 2. Літары о, ё

1. Літара о пішацца толькі пад націскам: год, кот, скрозь, шоўк, ко`лас, мо`ва, до`ўга, по`суд, аро`л, шо`лах, плячо`, даро`га, разго`ртваць, дапамо`га, дадатко`ва, жніво`, дэпо`, во`дар, о`канне, о`да, о`птам, о`рдэн, о`фіс, о`пера, Об, Орша, Омск, Обнінск, Осла, Оксфард, Орск, То`кія, Ватэрло`а.

2. Літара ё пішацца пад націскам: лёс, вёска, сёстры, цёмны, цёплы.

Літара ё пішацца не пад націскам у словах з каранем ёд- і ёт-: ёдапіры`н, ёта`цыя, ётава`нне.

3. Літара ё пішацца ў складаных словах з першай часткай радыё-: радыёстанцыя, радыёграма, радыёантэна.

Калі першая частка складанага слова ўтворана ад назвы хімічнага элемента радый, то пішацца літара е, якая з'яўляецца злучальнай галоснай: радыебіяло`гія, радыеакты`ўнасць, радыеметры`чны, радыеізато`п і інш. У першым складзе перад націскам у гэтым выпадку пішацца я: радыяме`трыя, радыяхі`мія, радыяло`гія, радыягра`фія.

§ 3. Літары э, е

1. Літара э пішацца:

у пачатку выклічнікаў э, эге, эге-ге, эй, эх;

пасля прыстаўной літары г у слове гэты і вытворных ад яго (дагэтуль), а таксама ў выклічніках гэ, гэі і назвах літар (бэ, вэ і інш.);

пасля шыпячых, [р], [д], [т] і цвёрдага [ц]: жэрдка, жэмчуг, шэры, нашэсце, чэрствы, чэк, нараджэнне, абуджэнне, рэкі, рэзаць, халадэча, сардэчны, пустэча, мястэчка, цэны, у руцэ.

2. У пачатку запазычаных слоў літары э, е як пад націскам, так і не пад націскам пішуцца ў адпаведнасці з літаратурным вымаўленнем: э`ра, эсэ`, э`ўрыка, э`пас, э`тыка, Эўклі`д, Эўрыпі`д, Элі`ста; е`гер, е`рась, ерэты`к, Еўро`па, еўрапейскі, Еўпато`рыя, Ерэва`н, ерэва`нец, Еўфра`т.

На канцы запазычаных нязменных слоў, а таксама ўласных імён і географічных назваў пасля зычных, акрамя л, к, пішацца э: купэ`, рэзюмэ`, рэнамэ`, кафэ`, галіфэ`, кашнэ`, кабернэ`, фрыкасэ`, плісэ`, каратэ`, дэкальтэ`; Стру`вэ, Мерымэ`, Эйвэ`, Хасэ`, Мо`рзэ, Табі`дзэ, Брыгва`дзэ, Каба-Ве`рдэ, Душанбэ`, Сан-Тамэ`; але: са`льта-марта`ле, філе`, камюніке`, піке`.

3. Літара э ў запазычаных словах пасля губных зычных, а таксама пасля з, с, н пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем. Так, словы капэ`ла, сурвэ`тка, экзэмпля`р, маянэ`з, тунэ`ль, сэ`рвіс, інтэрнэ`т пішуцца з літарай э, а словы меда`ль, ме`неджмент, не`рвы, парла`мент, перспекты`ва, газе`та, серві`з - з літарай е.

4. У запазычаных словах, адзначаных у пунктах 2 і 3 гэтага параграфу, напісанне э, е вызначаецца па слоўніку.

§ 4. Перадача акання на пісьме

1. Галосныя гукі [о], [э] ў ненаціскным становішчы чаргуюцца з [а]: дом - дамы`, мо`ва - маўле`нне, цэ`гла - цагля`ны, шэпт - шапта`ць.

2. Незалежна ад паходжання слова гук [о] ў ненаціскных складах вымаўляецца як [а], што перадаецца на пісьме: гара`, вада`, баранава`нне, ко`лас, хо`лад, бало`та, Бандарэ`нка, Ко`ханава, Ку`нцава, Гаме`р, Сакра`т, арганіза`цыя, педагагі`чны, электара`т, харэагра`фія, заало`гія.

Не падпарадкоўваюцца аканню словы са спалучэннямі ро, ло, якія чаргуюцца з ры, лы: кроў - крыві` - крыва`вы, дро`вы - дрыво`тня, кро`шка - крышы`ць, бро`вы - брыво`, гром - грымо`ты - грыме`ць, брод - брысц`і, гло`тка - глыта`ць, бло`хі - блыха`.

3. У словах славянскага паходжання і запазычаных словах, цалкам адаптаваных у беларускай мове, галосны [э] ва ўсіх ненаціскных складах чаргуецца з [а] і абазначаецца на пісьме літарай а: стрэ`хі - страха`, шэ`ры - шарэць, чэ`ргі - чарга`, крэмль - крамлёўскі, жэ`мчуг - жамчу`жына, арэ`нда - арандава`ць, майстэ`рня - ма`йстар.

Ва ўласных імёнах са славянскай лексічнай асновай і ў даўно запазычаных словах з неславянскіх моў у ненаціскных складах гук [э] падпарадкоўваецца агульным правілам акання - пасля цвёрдых зычных ён чаргуецца з [а] і абазначаецца на пісьме літарай а: Беразіно`, Чарапаве`ц, Жамчу`жнікаў, Чарнышэ`ўскі, Шаўчэ`нка, Чалю`скін, лі`тара, транслітара`цыя.

4. Перадача на пісьме [э] ў іншых запазычаных словах у ненаціскных складах асновы вызначаецца наступнымі правіламі:

у пачатку слова [э] перадаецца на пісьме літарай э ў адпаведнасці з беларускім літаратурным вымаўленнем: экано`мя, экза`мен, эква`тар, этажэ`рка, элеме`нт. Літара э пішацца пасля прыставак і ў другой частцы складанага слова: праэк`заменава`ць, трохэле`ментны, квінтэсэ`нцыя;

пасля шыпячых, [р], [д], [т] і цвёрдага [ц] пішацца э: жэто`н, Жэне`ва, Жэра`р, жэлаці`н, чэке`нь, рэспу`бліка, рэфо`рма, Рэма`рк, рэкла`ма, рэа`ктар, рэві`зія, агрэг`т, рэжы`м, рэко`рд, рэе`стр, рэвалю`цыя, дэта`ль, гардэро`б, Дэтро`йт, Дэфо`, дэлега`т, дэманстра`цыя, о`рдэн, тэо`рыя, тэа`тр, тэлегра`ф, тэлефо`н, ветэра`н, ка`тэт, тэрмо`метр, тэарэ`ма, цэнтралі`зм, цэві`та.

5. У запазычаных словах напісанне э і а пасля зычных, акрамя шыпячых, [р], [д], [т] і цвёрдага [ц], вызначаецца па слоўніку: панэ`ль; але: шыне`ль.

6. Ненаціскныя фіналі -эль, -эр у запазычаных словах перадаюцца як -аль, -ар: шні`цаль, шпа`таль, мі`таль, фо`рталь, ка`рцар, грэ`йдар, лі`дар, камп'ю`тар, пэ`йджар, рэйсфе`дар, эспа`ндар, тэ`ндар, о`рдар, ме`неджар, фарва`тар, а`льма-ма`тар, кра`тар, прэсві`тар.

Ненаціскныя фіналі -эль, -эр ва ўласных імёнах іншамоўнага паходжання перадаюцца нязменна: Ландэр, Одэр, Пітэр, Юпітэр.

§ 5. Правапіс літар а, о, э ў складаных словах

1. У складаных словах можа быць адзін асноўны і адзін або некалькі пабочных націскаў. Калі ў другой частцы складанага слова націск на першым складзе, то ў першай частцы замест о пішацца а: дабрадзе`й, скарахо`д, сальява`р, дабрая`касны, галавало`мка, вадасхо`вішча, малатабо`ец, бамбасхо`вішча, раўнапра`ўе.

Літара о захоўваецца ў складаных словах, першай часткай якіх з'яўляюцца слова-, што-, фота-, мота-: словафо`рма, словатво`рчасць; штодзённы, штоме`сяц, штого`д; фотазды`мак, фотако`пія, фотаплёнка, фотака`мера, фотавы`стаўка і г.д.; але: фатагра`фія і вытворныя ад яго; мотаго`нкі, мотакро`с, мотаспо`рт і г.д.; але: матаво`з, матацы`кл і вытворныя ад іх.

2. Калі ў другой частцы складанага слова націск не на першым складзе, то ў першай частцы захоўваецца о: асно`вапалажэ`нне, баво`ўнапрадзі`льны, во`гнетрыва`лы, во`дарамеркава`льнік, ваго`нарамо`нтны, во`стракамбінацы`йны, высо`каідэ`йны, гало`ўнакама`ндуючы, ко`рманарыхто`ўка, ко`негадо`ўля.

У першай частцы некаторых складаных слоў, асабліва навуковых тэрмінаў, можа выразна праяўляцца пабочны націск і тады, калі асноўны націск падае на першы склад другой часткі. У такім выпадку пад пабочным націскам у першай частцы захоўваецца напісанне о: аго`рафо`бія, азо`насто`йкі, азо`тнакі`слы, збо`жжасхо`вішча, ко`ксага`завы, манго`лазна`ўства, мо`вазна`ўства, мо`вазна`ўчы, мато`разбо`рка, рабо`тада`вец, сло`ватво`рчасць, фо`ндасхо`вішча і інш.

Ва ўсіх іншых выпадках напісанне падобных слоў вызначаецца па слоўніку.

3. Літара о пішацца ў першай частцы складаных слоў, калі другая частка пачынаецца з ў (у нескладовага): марозаўсто`йлiвы, торфаўбо`рачны, вогнеўсто`йлiвы, збожжаўбо`рка.

4. Лічэбнікі ад 600 да 800 утвараюць асобны тып складаных слоў, у якіх першая частка скланяецца і пішацца як самастойнае слова.

Напрыклад <*>:

Н. шэсцьсот	семсот	восемсот
Р. шасцісот	сямісот	васьмісот
Д. шасцістам	сямістам	васьмістам
В. шэсцьсот	семсот	восемсот
Т. шасцюстамі	сямюстамі	васьмюстамі
М. (аб) шасцістах	сямістах	васьмістах

<*> Прыклады, якія прыводзяцца ў гэтых Правілах, не могуць разглядацца як падрадкавыя заўвагі да пунктаў, часткі ці абзаца пунктаў.

5. Гук [э] ў першай частцы складаных слоў захоўваецца і абазначаецца літарай э: мэтанакіраваны, мэтазгодна, рэдказубы, шэравокі, арэхападобны, крэдытаздольнасць, тэлебачанне.

6. У складаных словах, утвораных ад лічэбніка ў форме роднага склону і іншага слова, першая частка пішацца так, як яна пішацца ў родным склоне лічэбніка: трохдзённы, чатырохпавярховы, шасціствольны, шасцісоты, пяцідзёнка, дзесяцігодка, сямікласнік, васьмігадовы, васьмісоты, дзевяціградусны, саракагоддзе, саракапяцітонны, двухсотметровы.

7. Калі складаныя словы маюць у сваім складзе больш за дзве часткі, то кожная з іх пішацца як асобна ўзятае слова: авіяматарабудаванне, аўтатрактарабудаванне, аэрафотапрыбор.

§ 6. Перадача якання на пісьме

1. Галосныя е, ё ў першым складзе перад націскам абазначаюцца на пісьме літарай я: зе`млі - зямля`, зе`лень - зялёны, се`мі - сям'я`, сёлы - сяло`, сёстры - сястра`, вёслы - вясло`, вёска - вяско`вы, е`лка - ялі`на, е`здзіць - язда`, ёмкі - ямчэ`й, ёрш - ярша`, лён - ляно`к, мёд - мядо`к, дзе`нь - дзянёк, лес - лясны`, снег - снягі`, ве`цер - вятры`, сце`ны - сцяна`, дзе`вяць - дзвя`ты, дзе`сяць - дзяся`ты, сем - сямна`ццаць, во`сем - васямна`ццаць, це`неруко`ў - цецярү`к, перане`сці - перанясу`.

У інших ненаціскних складах е захоўваецца: селянін, зеляніна, вестуны, леснікі, векавечны, верацяно, нерухомы, безупытны, возера, вёсела, во сем, заедзь, вы светліць, выехаць, во сень, цемень, дзевятнаццаты, дзсятковы.

2. Літара я пішацца ў першым складзе перад націскам у імёнах, прозвішчах і географічных назвах са славянскай лексічнай асновай і ў даўно запазычаных словах з неславянскіх моў: Бялынічы, Лемяшэвічы, Аляксандр, Сяргеій, Бялініскі, Няхода, дзяжурства, каляндар, яфрэйтар, сяржант, Яршоў, Яфім.

3. Заўсёды захоўваецца е ў першым складзе перад націскам пасля заднеязычных г, к, х: героі, Герасім, кераміка, кефір, Херсон.

4. Часціца не і прыназоўнік без заўсёды пішуцца з літарай е: не быў, не браў, не ідзе, не спыніць, без меры, без жартаў, без прычыны, не без вынікаў, не без работы.

Пры напісанні разам не і без становяцца прыстаўкамі і падпарадкоўваюцца агульным правілам напісання галосных літар е, я: няхай, нястомна, няштажны, бязмежны, бязлюдны, бяскоўца; але: непісьмёны, безупытны, безапеляцыйны, бескарысны, беспаваротны.

5. Літара я пішацца ў некаторых каранях слоў нязменна: віцязь, сувязь, за'яц, яравы, вязаць, за'вязь, по'вязь, мяккава'ты, цягаві'ты, цяжкава'ты, святкава'ць, ме'сяц, по'яс, па'мяць, дзе'вяць, дзе'сяць, ты'сяча, Бе'сядзь, Пры'пяць; япру'к - япрука', япруковы; ядло'вец - ядлаўцо'вы.

6. Літара я пішацца ў паслянаціскных складах у некаторых суфіксах назоўнікаў (роўнядзь, бо'язь, дро'бязь) і дзеясловаў (ла'яць, ве'яць, се'яць, ка'шляць, ба'яць, му'ляць), а таксама ў аддзяслоўных назоўніках (ла'янка, ве'ялка, се'ялка).

§ 7. Правапіс е, ё, я ў складаных словах

1. У першай частцы складанага слова літара е захоўваецца незалежна ад таго, на якім складзе націск у другой частцы: сенакасілка, серпадзю'б, верхнеазёрскі, белабрысы, землетрасе'нне, светапо'гляд, свежавы'мыты, свежамаро'жаны, сенажа'ць.

Калі першай часткай складаных слоў з'яўляецца аснова велік- / вялік-, напісанне літар е або я залежыць ад таго, які склад у другой частцы націскны: калі першы - пішацца е, калі другі - пішацца я: велікаду'шны, велікару'скі, велікаму'чанік, велікасве'цкі; Вялікабрыта'нія, вялікадзяржа'ўны, вялікагало'вы.

2. У першай частцы складанага слова літара ё захоўваецца пры націску не на першым складзе другой часткі і замяняецца на е, калі націск на першым складзе другой часткі: лёгкаатлеты'чны, лёдадрабі'лка, мёртванаро'джаны, медаварэ'нне; ледарэ'з, медаго'нка, легкаду'мна.

3. У складаных словах злучальныя галосныя о, ё пішуцца толькі пад націскам, галосная а - у любым ненаціскным складзе: ільновалакно', Вадохрышча, куро'дым, часо'піс, геліэграф, марозаўсто'йлівы, прыборабудаўні'чы.

4. Злучальная галосная е ў складаных словах пераходзіць у я, калі націск на першым складзе у другой частцы складанага слова: баяздо`льны, зернясхо`вішча, земляро`б, жыццяр`дасны, крывятво`рны; але: боепрыпа`сы, жыццеапіса`нне, землекарыста`нне, зернебабо`вы.

Злучальная галосная е ў складаных словах захоўваецца, калі другая частка пачынаецца з ў (у нескладовага): зернеўбо`рачны, вогнеўсто`йлівы.

Складанаскарочаныя словы пры напісанні звычайна разглядаюцца як простыя словы з адным націскам: зямфо`нд, лясга`с.

§ 8. Прыстаўныя галосныя і, а

1. Прыстаўная галосная і пішацца:

у пачатку слова перад спалучэннямі зычных з першай літарай м: імшара, імчаць, імгла, імгненне, імклівы;

у пачатку некаторых слоў перад спалучэннямі зычных з першымі літарамі р, л, калі слова з такімі спалучэннямі зычных пачынае новы сказ або стаіць пасля знака прыпынку ці слова, што заканчваецца на зычную: іржа, іржаць, ірдзенне, ірваць, іржышча; ілгун, ільдзіна. Іржуць коні, калёсы скрыпяць ад Дона да Буга (Я.Купала). Часамі на цэлыя кіламетры расціралася дарога роўным, нібы выбеленым на сонцы, ільняным палатном (Я.Колас). Калі слова з такім пачатковым спалучэннем зычных стаіць пасля слова, якое заканчваецца на галосную, і пасля яго няма знака прыпынку, то прыстаўная літара і не пішацца: Азалаціла восень поле ржышчам, дрэвы лісцем, гумны снапамі (К.Чорны). Люблю я прыволле шырокіх палёў, зялёнае мора ржаных каласоў... (Я.Колас).

2. У некаторых словах можа з'яўляцца прыстаўная галосная а: імшара і амшара, іржаны і аржаны, іржышча і аржанішча.

3. Пасля прыставак і першай часткі складанага слова, якія заканчваюцца на галосную, прыстаўныя літары і і а перад р, л, м не пішуцца: заржавець, заржаць, зардзеца, замглены, замшэлы, прымчацца, вокамгненна.

§ 9. Спалучэнні галосных у запазычаных словах

1. Калі спалучэнні іо, йо вымаўляюцца як два склады, тады яны на пісьме абазначаюцца:

паміж зычнымі - літарамі іё (ыё) пад націскам і ія (ыя) не пад націскам: біёлаг, біёграф, дамініён, Ліён, аксіёма, бібліёграф, Галакціён, Гесіёд, патрыёт, рацыён, радыёла, стадыён, бастыён; біяло`гія, бібліятэ`ка, геліятро`п, піяне`р, ажыята`ж, перыяды`чны, патрыяты`зм, акцыяне`рны, нацыяна`льны, рацыяналіза`тар;

у пачатку слова - літарамі іо пад націскам і іа не пад націскам: іо`н, іо`нны, Іо`сіф; Іані`чнае мора, іані`йцы, іаніза`цыя, Іакага`ма, Іаркшы`р, Іашка`р-Ала`, Іаа`н.

2. Калі спалучэнні іо, йо вымаўляюцца як адзін склад, тады на пісьме яны перадаюцца:

пасля галосных - праз ё пад націскам і я не пад націскам: раён, раённы, маёр, Маёраў, Лаёла; маянэ`з, маяра`н, маяра`т, раянн`раванне;

у пачатку слова - праз ё: ёг, ёгурт, ёд, ёдзісты, ёт (гук), ёта (літара), ётацыя, ёдаформ, ёднаваты, ётаваны.

3. Спалучэнне іе абазначаецца на пісьме літарамі іе (ые): гігіе`на, кліе`нт, аўдые`нцыя, арыента`цыя, абітурые`нт, кліенту`ра, іера`рхія, іе`на, іеро`гліф, Іерусалі`м, іерыхо`нскі.

4. Спалучэнне іе заўсёды вымаўляецца як адзін склад і на пісьме ў пачатку слова і пасля галосных перадаецца праз е: езуіт, праект, канвеер, траекторыя, Феербах, Маерава, фае.

5. Спалучэнне іа абазначаецца на пісьме літарамі ія (ыя) незалежна ад месца націску: авія`цыя, лія`на, генія`льны, Ілія`да, энтузія`зм, фартэпія`на, піяні`ст, сацыялі`зм, сацыя`льны, варыя`нт, матэрыя`л, матэрыялі`зм, дыя`метр, дыяпазо`н, дыяфра`гма.

6. Спалучэнне йа на пісьме перадаецца:

пасля галосных і ў пачатку слова - праз я: раяль, пляяда, сакваяж, лаяльны, Савоя, Малая, Мая, ярус, яхта, ярд, яхант, ятаган;

пасля зычных л, с, ц (мяккага), дз і непрыставачных н і з - праз ья, пасля астатніх зычных - праз 'я: мільярд, мільярдны, кальян, мадзьяр, альянс, мільярдэр, саф'ян.

Глава 2

ПРАВАПІС ЗЫЧНЫХ

§ 10. Зычныя літары

1. Для абазначэння зычных гукаў у беларускай мове выкарыстоўваецца 21 літара: б, в, г, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ў, ф, х, ц, ч, ш.

2. Асобныя гукі не маюць спецыяльных літар: афрыкаты [дж], [дз] і мяккі [дз'] перадаюцца на пісьме адпаведна спалучэннямі літар д і ж, д і з: хаджу, ваджу, ксяндзы, пэндзаль, хадзіў, вадзіў, дзюны, дзень, дзіва.

3. Гук [й] перадаецца або літарай й (на канцы складу пасля галосных: рэйка, май), або літарамі е, ё, і, ю, я, якія адпаведна абазначаюць спалучэнні гукаў [йэ], [йо], [йі], [йу], [йа] ў пачатку слова, пасля галосных, апострафа, раздзяляльнага мяккага знака і ў (у

нескладовага): яма, ёмкі, ехаць, іней, юшка, маянэз, аб'ява, пад'ём, пад'ехаць, раз'юшаны, уецца, уюн, маёр, медальён, салаўі, салью, альянс, саўю.

§ 11. Правапіс звонкіх і глухіх зычных

1. Чаргаванне звонкіх і глухіх зычных (акрамя прыставачнага з) на пісьме не адлюстроўваецца. Для праверкі правільнасці напісання звонкіх і глухіх зычных трэба змяніць слова ці падабраць іншае аднакаранёвае слова, каб пасля зычнага, які патрабуе праверкі, быў галосны або зычныя р, л, м, н, в: рыбка - рыба, магчы - магу, кладка - кладак, даведка - даведацца, дзядзька - дзядзечка, хадзьба - хадзіць, казка - казаць, важкі - важыць, просьба - прасіць, касьба - касіць, носьбіт - насіць, малацьба - малаціць, рубчык - рубец, паўзці - паўзу, малодшы - малады; хлеб - хлеба, рог - рога, дзед - дзеда, поезд - поезда, роўнядзь - роўнядзі, сядзь - сядзі, нож - нажа, маж - мажаш, лістаж - лістажу, воз - воза, мазь - мазі, дождж - дажджу, рэж - рэжу, а таксама розаг - розгі, мозг - мазгі, лязг - лязгаць, грыб - грыбны, грыбніца, бег - беглы, бегма, загадка - загадны, загадваць, ножка - нажны. Словы лязг, лязгаць маюць варыянты ляск, ляскаць.

2. Правапіс уласнабеларускіх і запазычаных слоў, у якіх напісанне звонкіх і глухіх зычных нельга праверыць, вызначаецца па слоўніку: футбол, баскетбол, вакзал, айсберг, струбцына, экзамен, Афганістан.

§ 12. Зычныя д, т і дз, ц

1. Чаргаванне цвёрдых зычных гукаў [д], [т] з мяккімі [дз'], [ц'] (дзеканне і цеканне) адлюстроўваецца на пісьме: замест д, т перад е, ё, і, ю, я пішуцца адпаведна дз, ц: гарады - у горадзе, народы - у народзе, сады - у садзе, іду - ідзём, вяду - вядзі, вада - вадзяны, грудны - грудзі, людз - людзі, варта - на варце, хата - у хаце, чысты - чысцюткі, выток - выцякаць, карта - на карце, катлы - кацёл, тру - церці, шосты - шэсць, пяты - пяць, латынь - лацінка.

2. Чаргаванне [д], [т] з [дз'], [ц'] адбываецца перад мяккім [в']: два - дзве, дзвесце, рута - руцвяны, мёртвы - мярцвяк, чатыры - чацвёрты, чэрствы - счарсцвелы.

Літара ц і афрыката дз перад мяккім [в'] пішуцца згодна з вымаўленнем у словах: дзверы, мядзведзь, бацвінне, цвёрды, цвярозы, цвік, цвілы, цвісці, ліцвін, ліцвінка, яцвяг, Мацвей, Мацвеенка, Бацвіннік і інш. Выключэнне: твіст.

3. Гукі [д] у канцы прыстаўкі і [т] у складзе суфікса перад мяккім [в'] захоўваюцца нязменна і на пісьме перадаюцца адпаведна літарамі д і т: адвезці, у таварыстве, у агенцтве, у выдавецтве, аб прыродазнаўстве, у грамадстве, у братэрстве.

Гук [т] вымаўляецца нязменна і на пісьме перадаецца літарай т перад мяккім [в'] у аддзяяслоўных назоўніках і ў словах, вытворных ад іх: бітва - у бітве, брытва - брытве, брытвенны, клятва - клятве, клятвенны, пітво - у пітве, паства - у пастве. Літары д і т

пішуцца таксама ў некаторых іншых словах: мардва - мардве, мардвін, Мардвінаў, Літва - у Літве.

4. У запазычаных словах (а таксама ў вытворных ад іх) цвёрдыя д, т, як правіла, пішуцца нязменна: рэйсфедар, дэлегат, дэманстрацыя, медыцына, апладысменты, індык, літаратура, майстар, матэрыял, універсітэт, кватэра, тэхніка, тыраж, скептык, ерэтык, пластык, тэрэтык, авантура, дыктатура.

5. Перад суфіксамі і спалучэннямі суфіксальнага паходжання -ін-, -ір-, -ік-, -ёр-, -еец-, -ейск- у словах іншамоўнага паходжання, а таксама ў словах, вытворных ад іх, [д] і [т] чаргуюцца з [дз'], [ц'], што і адлюстроўваецца на пісьме: сульфіды - сульфідзін, каманда - камандзёр, індзеец, індзейскі (але: Індыя - індыец, індыйскі, індыйцы), гвардыя - гвардзеец, гвардзейскі, мантаж - манцёр, манціроўка, манціровачны, білет - білецёр, білецік, эпізод - эпізодзік, жакет - жакецік.

6. Зычныя дз, ц пішуцца ў некаторых словах, правапіс якіх вызначаецца па слоўніку: мундзір, гетэрадзін, дзюна, дзюшэс, бардзюр, арцель, арцішок, цір, цітр, эцюд, цюль, нацюрморт, уверцюра, накцюрн, цюркскі, цюльпан, каранцін.

7. Зычныя д, т або дз, ц пішуцца ў адпаведнасці з беларускім літаратурным вымаўленнем ва ўласных імёнах і назвах: Дадэ, Дэфо, дэ Бальзак, Дэтройт, Тэлаві, Атэла, Тэвасян, Тэкля, Тэкерэй, Тэрэза, Шаптыцкі, "Юманітэ", Дзяніс, Гарыбальдзі, Дзвіна, Дзясна, Барадзіно, Уладзівасток, Градзянка, Плоўдзіў, Хрысціна, Цютчаў, Кацюбінскі, Вучэціч, Целяханы, Цімкавічы, Ціхвін, Быцень, Церак, Цюмень, Цюрынгія, Гаіці, Палесціна, Поці, Таіці і інш. Правапіс такіх слоў вызначаецца па слоўніку.

§ 13. Некаторыя спалучэнні зычных

1. У асобных словах адбылося спрашчэнне груп зычных: гістарычныя спалучэнні здн, згн, стн, скн, стл, рдн вымаўляюцца як зн, сн, сл, рн, што і адлюстроўваецца на пісьме:

здн - зн: праязны, выязны (параўн.: прыезд, выезд), позна, спазніцца, Познышаў;

згн - зн: бразнуць (параўн.: бразгаць);

стн - сн: бязлітасны (параўн.: літасць), пачэсны (параўн.: чэсць), ненавісны (параўн.: нянавісць), існаваць (параўн.: істота), скарасны (параўн.: скорасць), колькасны (параўн.: колькасць), абласны (параўн.: вобласць), капусны (параўн.: капуста), постны (параўн.: пост), гуснуць (параўн.: густы, гусець), абвесны (параўн.: абвестка, абвясціць), месны (параўн.: змястоўны, месца); тое ж у запазычаннях: кантрасны (параўн.: кантраст), кампосны (параўн.: кампост), фарпосны (параўн.: фарпост);

скн - сн: бліснуць (параўн.: бліскаць, бліскавіца, бляск), пырснуць (параўн.: пырскаць), пляснуць (параўн.: пляскаць), ляснуць (параўн.: ляскаць), трэснуць (параўн.: трэскаць); але: віскнуць, націскны;

стл - сл: жаласлівы (параўн.: жаласць), шчаслівы (параўн.: шчасце), карыслівы (параўн.: карысць), няўрымслівы (параўн.: урымсціцца), помслівы (параўн.: помста), паслаць (параўн.: пасцялю, пасцель);

рдн - рн: міласэрны, міласэрнасць (параўн.: сардэчны).

2. Спалучэнні зычных ск, ст, с'ц' на канцы кораня слова могуць чаргавацца з шч, што і перадаецца на пісьме: воск - вашчыць, густы - гушчар, хрысціць - хрышчоны. Калі каранёвае с стаіць побач з суфіксальным к, якое можа чаргавацца з ч, то спалучэнне гукаў [с] і [ч] (у вымаўленні - [шч]) перадаецца як сч. Напісанне сч захоўваецца і ва ўсіх вытворных словах: пясчынка, пясчанік, супясчаны, супясчанік, брусчатка.

3. Спалучэнне зычных дт на канцы слоў іншамоўнага паходжання перадаецца праз т: Гумбальт, Кранштат, Брант, Рэмбрант, Шміт, Клот, фарштат.

§ 14. Прыстаўныя і ўстаўныя зычныя

1. Прыстаўная літара в пішацца перад націскным о:

у пачатку слоў: во`зера, во`льха, во`сень, во`спа, вoсь, во`кны, во`тчына, во`йкаць, во`бад, во`рыва, во`блака, во`бласць, во`страў, Во`гненная Зямля, Во`льга і інш., у вытворных ад іх словах пасля прыставак: абво`страны, адво`рваць, паво`йкаць, уво`сень; але: о`каць (і вытворныя ад яго), о`дум. Пры змене месца націску о пераходзіць у а і прыстаўная в у гэтых словах не пішацца: абады`, азёрны, асе`нні;

перад прыстаўкамі о-, об-, од- (от-): во`кіс, во`кісел, во`клік, во`кліч, во`крык, во`пыт, во`піс, во`бземлю, во`бмацкам, во`быск, во`дгалас, во`дгук, во`ддаль, во`дзыў, во`дпаведзь, во`дпуск, во`дсвет, во`дступ, во`труб'е і інш., а таксама наво`бмацак, наво`ддалек, паво`дле, наво`дшыбе і інш.;

у запазычаных словах: во`хра, во`цат і вытворных ад іх: во`хрыць, паво`хрыць, во`цатнакі`слы і інш.

2. У словах во`ка, во`стры, во`сем, вако`л і вытворных ад іх прыстаўная в захоўваецца незалежна ад месца націску: вачэ`й, вача`мі, заво`чны, увачаві`дкі, уваччу`; вастры`ць, вастрыня`, завастрэ`нне; васьме`ра; вако`ліца, навако`лле, вако`лічны.

3. Перад націскным о у сярэдзіне некаторых слоў пішацца ўстаўная літара в: ніво`дзін, Ляво`н, Ляво`нчанка, Радзіво`наў і інш.

4. Прыстаўная літара в не пішацца ў запазычаных словах і некаторых уласных імёнах і назвах перад пачатковым націскным [о]: о`пера, о`перны, о`да, о`рдэн, о`фіс, Оксфард, Ом, Омск, Орша і інш.

5. Прыстаўная літара в пішацца:

перад каранёвым у ў пачатку слоў: ву`гал, ву`да, ву`галь, вуж, ву`зел, ву`зы, ву`ліца, вунь, вус, ву`сны, ву`ха, ву`чань, а таксама ў вытворных ад іх словах незалежна ад месца

націску: абву`глены, каменнаву`гальны, чатырохвуго`льнік, заву`лак, наву`дзіць, вудзі`льна, вузлы`, вузлава`ты, вуса`ты, чарнаву`сы, вуса`ч, вучы`цца, наву`ка, навуча`льны, педвучы`лішча, вушэ`й, вуша`мі, завушні`цы, лапаву`хі, залатаву`ст і інш.;

перад націскнымі прыстаўкамі у-, уз- (ус-): ву`праж, ву`згалаўе, ву`сцілка, ву`сціш, ву`сцішна.

6. Устаўная літара в пішацца ў сярэдзіне слоў:

перад націскным у: паву`к, ціву`н, караву`л, есаву`л, а таксама ў вытворных ад іх словах незалежна ад месца націску: павукі`, павуці`нне, павучо`к; цівуно`м; караву`льны; есаву`льскі;

перад у ва ўласных імёнах і геаграфічных назвах: Матэвуш, Навум, Навумаўка, Тадэвуш.

7. Прыстаўная літара в не пішацца перад націскным пачатковым у:

у запазычаных словах: у`льтра, ультрафіяле`тавы, у`нтэр, у`нікум, у`нія, у`рна; але: ву`стрыца;

ва ўласных імёнах і назвах: Ульяна, Ула, Умань, Уздзенскі раён, Узда, Урал, Узбекістан, Украіна, Ушачы, Уэльс і інш.

8. Прыстаўная літара г пішацца ў займенніках гэты, гэтакі, гэтулькі і ў прыслоўях гэтак, гэтаксама, дагэтуль, адгэтуль.

З прыстаўной літарай г пішуцца выклічнікі: гэй, го, га.

§ 15. Нескладовае ў і у складовае

1. Нескладовае ў пішацца згодна з беларускім літаратурным вымаўленнем пасля галосных:

пры чаргаванні [у] з [ў]:

у пачатку слова (калі гэта слова не пачынае сказ і перад ім няма знакаў прыпынку): на ўвесь дзень (ад усіх), моцны ўдар (ад удару), хацела ўзяць (хацеў узяць), сонца ўзімку (месяц узімку), крыкі "ўра" (крык "ура"), для ўніята (з уніятам), ва ўніверсітэце (перад універсітэтам), на ўзвей-вечер (сцяг узвіўся), ледзьве ўчуў (раптам учуў);

у сярэдзіне слова пасля галосных перад зычнымі: аўдыенцыя, саўна, фаўна, аўдыякасета, аўра, даўн, джоўль, каўчук, маўзер, маўр, паўза, раўнд; але: траур;

пры чаргаванні [л] з [ў]: даў, мыў, казаў, змоўклі, воўк, шоўк, шчоўк, поўны, коўзкі, моўчкі, паўметра, боўтаць; але: палка, памылка, сеялка, Алдан, Алжыр, Албанія, Волга, Валдай, Балгарыя;

пры чаргаванні [в] з [ў]: лаўка (лава), крыўда (крывы), зноўку (новы), аўса (авёс), бацькаў (бацькавы), кроў (крыві), любоў (любові), кароў (карова), гатоў (гатоны), аўчына, аўторак,

каўбой, аўгур, Аўстрыя, Аўдоця, Аўрора, Каўказ, Боўш, Роўда, аўгіевы стайні; але: краіна В'етнам, рака Влтава, армія В'етконга, змаганне за В'енцьян.

У канцы запазычаных слоў ненаціскае *у* не скарачаецца: фрау, Шоу, Ландау, Каратау, Дахау, Цеміртау, ток-шоу, ноу-хау.

2. Гук [у] пад націскам не чаргуецца з [ў]: да у`рны, Брэсцкая у`нія, групоўка у`льтра, норма і у`зус, насілі у`нты, чулася у`ханне, аў`л, баў`л, аў`каць, у выклічніках у (у, нягоднікі!), ух (ух ты!), уй (уй, які смешны!).

3. Гук [у] не чаргуецца з [ў] у запазычаных словах, якія заканчваюцца на -ум, -ус: прэзідыум, кансіліум, радыус, страус, соус і вытворных ад іх.

4. Гук [у] на пачатку ўласных імён і назваў заўсёды перадаецца вялікай літарай *У* складовае без надрадковага значка: ва Узбекістан (для ўзбекаў), на Уральскіх гарах (на ўральскіх дарогах), на Украіне (за ўкраінцаў), за Уладзіміра, каля Уладзіслава, да Усяслава.

§ 16. Нескладовае *й*

1. Гук [і] пасля прыставак, якія заканчваюцца на галосны, чаргуецца з [й] і перадаецца на пісьме літарай *й*:

у словах з каранем іс-ці, ігр-аць, ім-я, інач-ай на месцы ненаціскага пачатковага каранёвага [і]: зайсці, прыйсці, прыйшоў, пайшоў, выйду, выйшаў, увайсці, выйграць, зайграць, перайграць, выйгрыш, перайменаваць, найменне, займенны, займеннік, пайменны, перайначыць, перайначванне;

у словах займаць, наймаць, пераймаць, перайманне, праймаць.

У астатніх выпадках пачатковы каранёвы гук [і] захоўваецца пасля прыставак на галосны: заіскрыцца, заікацца, заінець, праіснаваць, заінтрыгаваць, праілюстраваць, праінфармаваць, неістотны, Прыірттышша, Заішым'е, Заілійскі, праіранскі.

2. У словах, утвораных ад дзеясловаў ісці, іграць пры дапамозе прыставак на зычны (аб-, ад-, над-, раз-, уз- і інш.), [і] чаргуецца з [ы]: абышоў, узышоў, абысці, надысці, падысці, разысціся, падыграць, абыграць і інш.

3. У сярэдзіне запазычаных слоў, у тым ліку ва ўласных назвах, літара *й* пішацца толькі перад зычнымі: дызайн, Кландайк, Драйзер, Айні, лайнер, камбайн.

Гукавое спалучэнне зычнага гука [й] з галоснымі ў словах іншамоўнага паходжання перадаецца ётаванымі галоснымі, як і ў словах уласнабеларускіх:

на пачатку слова: Ёфе, Нью-Ёрк;

